

ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ПРОМИСЛОВОСТІ ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ І ЇХ РОЛЬ У ВИЯВЛЕННІ ПОТЕНЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Досліджено роль основних показників діяльності підприємств при виявленні ризиків у процесі їх господарювання. Особлива увага зосереджена на аналізі оборотних активів, величина яких знаходиться в постійній динаміці та залежить від співпраці підприємства з його контрагентами.

Investigational a role of basic performance of enterprises indicators is at the exposure of risks in the process of their manage. The special attention is concentrated on the analysis of circulating assets a size of which is in a permanent dynamics and depends on the collaboration of enterprise with his contractors.

Ключові слова: ризик, ефективність діяльності підприємства, аналіз дебіторської заборгованості.

Постановка проблеми. За умов ведення активної фінансово-господарської діяльності підприємства зустрічаються із ризиками, приймаючи практично будь-яке рішення. Однак і у випадку пасивності суб'єкта господарювання виникають ризики. Насамперед, це ризик втрачених можливостей, що зумовлює на теперішньому етапі розвитку підприємства втрати прибутку, а у довгостроковій перспективі може викликати втрату його ринкових позицій аж до повного витіснення із ринку. В останні роки керівництво багатьох промислових підприємств стало більше уваги надавати захисту власного бізнесу від зовнішніх ризикових чинників. Розуміючи, що у нестабільній економіці України приймати безризикові рішення означає залишитись за її бортом, вони прагнуть не уникати ризиків, а передбачати їх появу, оцінювати можливі втрати, стараючись зменшити їх до мінімуму. Під нестабільністю економіки потрібно розуміти її не прогнозований перехід до невідомого стану або суттєву зміну політичних, економічних, соціальних умов, що впливає на ринкову стійкість та ефективність функціонування окремого підприємства. Нестабільність економіки, впливаючи на підприємство, може викликати наступні наслідки:

- 1) змінює структуру підприємства, негативно впливає на якість його роботи;
- 2) погіршує кількісні показники ефективності діяльності підприємства;
- 3) ускладнює можливості керівництва щодо управління його підрозділами;
- 4) погіршує загальний мікроклімат у колективі.

Наслідками нестабільності може стати доведення підприємства до стану банкрутства з подальшою його реорганізацією або ліквідацією. Але нестабільність економіки може й позитивно вплинути на процес функціонування підприємства, якщо останнє буде краще підготовлене до подібних подій, порівняно зі ступенем готовності його основних конкурентів. Якщо підприємство може швидко реагувати на сигнали, які виступають передумовами різких змін у зовнішньому середовищі, то воно може відповідно завчасно підготуватися до цих змін, зменшивши ймовірність отримання негативних результатів від їх впливу.

Виклад основного матеріалу. За ринкових умов господарювання функціонування підприємства у будь-якій галузі економіки супроводжується ризиками, що є невіддільними атрибутами ведення бізнесу. Прийняття рішень в процесі управління підприємством без урахування впливу ризиків, що був характерний для більшості підприємств у перше десятиліття незалежності України призвів до величезних втрат за результатами їх функціонування, що нерідко закінчувалось довготривалим кризовим фінансовим становищем або й банкрутством. Проаналізувавши динаміку збиткових підприємств за період з 1999 по 2008 роки видно, що на кінець 90-х років питома вага збиткових підприємств становила більше 50% від загальної кількості суб'єктів господарювання України, що було викликане загальним спадом економіки, сильним впливом негативних факторів зовнішнього середовища на функціонування підприємств та неурою їх менеджменту до цієї проблеми. Починаючи з 2000 року спостерігається поступове зниження частки збиткових підприємств до 32,3 % у їх загальній кількості та 34,8 % у промисловості станом на 2008 рік. Проте зменшення питомої ваги збиткових підприємств зовсім не означає миттєве оздоровлення економіки, що й підтверджує загальне зростання розмірів збитків підприємств за проаналізований період. Подібна динаміка сум збитків свідчить про значні проблеми у підприємств. А зменшення загальної кількості збиткових організацій пов'язане з новою методикою їх підрахунку. Якщо раніше організації групували, виходячи із їх чистого прибутку (збитку), то з 2000 року, внаслідок реформи вітчизняного бухгалтерського обліку та фінансової звітності, підприємства групують залежно від фінансового результату від звичайної діяльності до оподаткування. Таким чином, не враховуються витрати суб'єктів господарювання на сплату податку на прибуток і зовсім випадає з аналізу їх надзвичайна діяльність, тобто непередбачувані втрати організацій внаслідок форс-мажорних обставин, які, як правило, викликані внаслідок дії ризиків форс-мажорних обставин та технологічних ризиків і мають наявність у більшості підприємств та організацій, діяльність яких залежить від погодних умов. Технологічні ризики можуть серйозно загрожувати підприємствам, у яких низький рівень технічного стану основних засобів.

Висококонкурентне середовище, в якому доводиться працювати підприємствам харчової промисловості, обумовлює підвищені ризики, пов'язані з їх роботою. Підприємства хлібопекарської промисловості постійно ведуть боротьбу з конкурентами за сировину, ринки збуту. До боротьби за робочу силу, необхідні фінансові ресурси, крім конкурентів долучаються й інші підприємства, що функціонують на певному регіональному ринку. Підвищує ризики діяльності хлібопекарських підприємств непевність, яка обумовлена нестачею чи неповнотою інформації про стан та перспективи розвитку ринкової кон'юнктури, політичної та економічної ситуації в країні та в галузі і регіоні, зокрема. Значно посилює ризики функціонування співпраця з сільськогосподарськими виробниками, ефективність діяльності яких знаходиться під великим впливом природних факторів, які слабо прогнозуються.

Як наслідок, рівномірне зростання цін на продукцію промисловості у 2001 – 2004 рр. (індекси цін виробників продукції промисловості зростали наростаючим порядком з 100,9% у 2001 році до 124,1% у 2004 році), а у 2005 році спостерігалось зниження темпів зростання індексу цін до 109,5%, не співпадає з динамікою цін на борошно та хлібобулочні вироби за аналогічний період.

Поступове зниження цін на борошно та хлібобулочні вироби, характерне для 2001, 2002, 2004 та 2005 років, на перший погляд мало узгоджується з різким підвищенням цін у 2003 році (індекси цін становили 205,7% та 134,8% для борошна та хлібобулочних виробів відповідно). Однак подібна тенденція пов'язана з низькою урожайністю зернових культур і, як наслідок, зростанням цін на сировину, необхідну для виробництва борошна (індекс цін на зернові культури у 2003 році становив 171,1%). Проте, незважаючи на певний дефіцит та зростання вартості зерна загальні обсяги виробництва продукції хлібопекарської промисловості, починаючи з 2003 року мають зростаючу тенденцію. Хоч темпи зростання виробництва хліба і хлібобулочних виробів значно відстають від темпів зростання обсягів продукції харчової промисловості та промисловості в цілому.

Якщо проаналізувати обсяг виробництва борошна та хлібобулочних виробів в Україні та у західному регіоні країни у 2001 – 2008 рр., то можна зробити наступні висновки:

- 1) виробництво борошна за даний період коливалось в межах 2800 – 3000 тис. тонн у рік, що орієнтовно становить близько 61 кг, на одну особу;
- 2) виробництво хліба та хлібобулочних виробів за цей період орієнтовно становило 2300 – 2500 тис. тонн у рік, що становить близько 49 кг, на одну особу;
- 3) виробництво борошна у більшості областей західного регіону країни (Львівська, Тернопільська, Хмельницька) має тенденцію до зменшення порівняно з 2002 роком; стабільний випуск борошна спостерігається у Вінницькій області, позитивна динаміка характерна для випуску даного виду продукції у Рівненській області;
- 4) для виробництва хліба та хлібобулочних виробів у областях західного регіону характерна коливальна динаміка з напрямом зменшення його випуску, що відповідає загальноекономічній тенденції виробництва даного виду продукції;
- 5) якщо проаналізувати рівень виробництва борошна на одну особу в розрізі областей, то можна побачити, що показники у різних регіонах значно відрізняються, наприклад, у Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій області дані показники є вищими від середньогалузевих, що свідчить про високий потенціал галузі цих регіонах, тоді як Львівська та Рівненська область випускають борошна недостатньо та змушені завозити його із сусідніх регіонів;
- 6) із виробництвом хліба та хлібобулочних виробів на одну особу ситуація у західному регіоні дещо інша. Порівнюючи із галузевими показниками, у більшості областей за період з 2001 по 2008 роки, виробництво даних продуктів було менше у розрахунку на одну особу. Лише у Вінницькій та Хмельницькій області періодично вдавалося досягти середньогалузевих показників.

Для забезпечення інформацією для подальшого дослідження ризикозахищеності підприємств хлібопекарської промисловості Хмельницької області проведемо їх попередній аналіз, використовуючи дані бухгалтерської (фінансової та статистичної) звітності. До складу підприємств, які надали власну звітність для дослідження увійшли Антонінське, Вікторійське, Війтівецьке, Деражнянське, Чорноострівське хлібоприймальні підприємства та Старокостянтинівський хлібозавод. Усі підприємства є акціонерними товариствами, виступають серед лідерів у регіоні, тому їх дослідження дозволить побачити загальну картину для всієї галузі Хмельниччини.

Великий ступінь непевненості у процесі функціонування підприємств пов'язаний із їх чисельними зв'язками з контрагентами. До цієї групи можна віднести як основних постачальників та покупців продукції, так і фінансові установи і працівників самого підприємства, адже для успішного функціонування підприємство повинне здійснювати постійний моніторинг на ринках сировини, капіталу, праці, збуту для оцінки особливостей їх сучасного стану та прогнозування тенденцій майбутнього розвитку. Як правило, взаємодія з контрагентами породжує зобов'язання, які в разі настання певних обставин (погіршення їх фінансового стану або їх недобросовісності) можуть призвести до виникнення значних проблем із наявністю вільних обігових коштів у підприємства.

Динаміка показників абсолютної величини дебіторської та кредиторської заборгованості є різною у підприємств, що досліджувались: Антонінське та Вікторійське ХПП за цей період зменшило розмір

дебіторської заборгованості при нестійкій тенденції змін кредиторської заборгованості. Найбільш критична ситуація у Деражнянського ХПП, яке збільшило суму як дебіторської, так і кредиторської заборгованості, у Війтівецького ХПП розмір кредиторських зобов'язань збільшився майже вдвічі. Коливальна тенденція змін показників характерна для Чорноострівського ХПП. Зменшилась сума кредиторської заборгованості у Старокостянтинівського хлібозаводу, який серед проаналізованих підприємств має найменшу питому вагу заборгованостей у загальній сумі балансу.

Що стосується структури заборгованостей підприємств хлібопекарської промисловості, то її розподіл значно відрізняється від показників в цілому по Україні. Питома вага дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги у хлібопекарських підприємств за аналізований період коливався в межах від 83 до 100% (винятком виступило лише Вікторійське ХПП, де значення даного показника становило менше 50%), тоді як середнє значення цього виду заборгованості в межах України становить близько 60%. Майже ідентична ситуація із часткою цього виду кредиторської заборгованості, з тією лиш відмінністю, що її питома вага коливалась від 67 до 100% (при значенні в цілому по Україні менше 60%), а винятками стали Вікторійське ХПП та Старокостянтинівський хлібозавод, які мали показники в середньому близько 60%.

Неоптимальне значення дебіторської заборгованості за розрахунками з бюджетом має Антонінське ХПП (14,1% від загальної величини зобов'язань, тоді як середньо-економічні показники становлять близько 4%). Значна питома вага поточних зобов'язань підприємств перед бюджетом характерна для Війтівецького ХПП (спостерігається зростання їх питомої ваги з 8,9% у 2003 році до 12,1% у 2008 році), Чорноострівського ХПП (16,1% та 13,9% у 2003 та 2008 рр. відповідно) та Старокостянтинівського хлібозаводу (37,6% та 19,0% у 2003 та 2008 рр. відповідно, хоча загальна їх величина не є критичною для підприємства), тоді як середні значення в цілому по Україні не перевищують 6% від загальної суми кредиторської заборгованості.

У більшості підприємств простежується перевищення питомої ваги зобов'язань з оплати праці порівняно із середніми показниками по Україні (винятками виступають Вікторійське та Деражнянське ХПП). Аналогічною є ситуація із кредиторською заборгованістю перед страховими установами (винятком є лише Вікторійське ХПП, у якого такі зобов'язання відсутні).

Разом з тим, по більшості підприємств спостерігається ситуація перевищення величини дебіторської заборгованості над кредиторською (крім Вікторійського ХПП та Старокостянтинівського хлібозаводу), що є негативним явищем, оскільки заморожує кошти підприємств, роблячи неможливим розрахуватись за власними зобов'язаннями.

Американський економіст Е. Брігхем вважає нормальним, якщо дебіторська заборгованість займає до 25% усіх активів [1, с.821]. Проте аналіз стану дебіторської заборгованості хлібопереробних підприємств показує що її питома вага досягає у Антонінського ХПП більше 50%, у Вікторійського ХПП близько 35%, у Війтівецького ХПП близько 50%, у Деражнянського ХПП у 2005 році майже 70%, у Чорноострівського ХПП – більше 70%, у Старокостянтинівського хлібозаводу близько 10%. Така велика частка дебіторської заборгованості у структурі активів свідчить про потенційну можливість зменшення вільних обігових коштів підприємства через несвоєчасні розрахунки за зобов'язаннями його дебіторів. І хоч наявність дебіторської заборгованості часто свідчить про довіру суб'єкта господарювання до своїх партнерів, у більшості така ситуація викликає дефіцит грошових коштів, що призводить до накопичення кредиторської заборгованості підприємства перед іншими його контрагентами – постачальниками сировини та обладнання, фінансовими установами та власними працівниками та акціонерами. Тобто більшості підприємств потрібно вносити певні корективи, направлені на оптимізацію співпраці з власними партнерами для забезпечення власної фінансової стабільності та здатності покривати свої зобов'язання.

Разом з тим, оптимальність зв'язків з основними партнерами – постачальниками сировини та покупцями продукції, а також ефективність політики у сфері товарно-матеріальних запасів характеризує динаміка розмірів запасів підприємства. Якщо величина сировини та готової продукції є досить значними, це може свідчити про кілька моментів:

1) підприємства нерационально будують свої зв'язки із партнерами, проводячи нерациональну товарну політику;

2) партнери є ненадійними або ж нестійкими, внаслідок чого підприємство змушене створювати певні запаси для забезпечення безперебійності виробничого процесу.

Згідно з статистичними даними по Україні питома вага запасів у структурі оборотних активів становила 21-24%, частка дебіторської заборгованості – 64-70%, грошових коштів – 3-6%, поточних фінансових інвестицій – менше 4%, інших оборотних коштів – 3-7%.

Якщо порівнювати з цими даними показники структури оборотних коштів хлібопереробних підприємств Хмельниччини, то можна побачити певні відмінності. У частини з них (Антонінське ХПП – менше 15% з тенденцією до зростання, Війтівецьке ХПП – менше 10% з тенденцією до зниження, Чорноострівське ХПП – близько 14%) частка запасів у структурі оборотних активів є значно меншою, ніж середньостатистичні дані по країні, у інших питома вага товарно-матеріальних цінностей є значно вищою: у Вікторійського ХПП від 40,3% у 2002 році до 57,9% у 2008 році, у Старокостянтинівського хлібозаводу – більше 70%.

Поточні фінансові інвестиції відсутні у всіх підприємств, які досліджувались, що є негативним явищем, яке вказує на слабкий розвиток їх корпоративних зв'язків.

Досить високою по більшості підприємств є питома вага дебіторської заборгованості при несуттєвій частці грошових коштів, що теж є негативним фактором, який показує уже теперішній дефіцит вільних коштів для покриття власних зобов'язань.

В загальному динаміка оборотних коштів усіх підприємств має нестійку тенденцію розвитку, яка залежить від стану ефективності співпраці із їх партнерами. Наявність у більшості з них залишку запасів у сумі більше 100 тис. грн ще раз свідчить про необхідність оптимізації цієї співпраці для зменшення частки «заморожених» оборотних активів на користь грошовим коштам.

Таким чином, звітність підприємства дозволяє зробити певні висновки про особливості його діяльності і прослідкувати вплив зовнішніх факторів на функціонування суб'єкта господарювання.

Проаналізувавши динаміку основних показників фінансово-господарської діяльності підприємств, покажемо їх роль у виявленні потенційних ризиків:

1. Значний рівень зношеності необоротних активів, про що свідчать показники їх амортизації, є передумовою для виникнення технологічних ризиків, оскільки ймовірність відмови або псування зношеного устаткування, автомобілів, офісної техніки набагато вища, ніж нової. Це спонукає керівництво підприємства до переоснащення, модернізації необоротних активів, що опосередковано впливає на можливість виникнення фінансових ризиків (при купівлі активів) та інвестиційних ризиків (при створенні, модернізації активів власними силами).

2. Висока питома вага незавершеного будівництва свідчить про високі інвестиційні ризики підприємства.

3. Наявність у підприємства високої дебіторської заборгованості ставить його у залежність від інфляційних процесів. Обернена ситуація спостерігається із кредиторською заборгованістю та ймовірністю виникнення дефляційних процесів. Інфляція при високій дебіторській заборгованості у кінцевому результаті викликає отримання підприємством грошових коштів у сумі, що номінально відповідає розмірові боргів, проте реально має значно меншу купівельну здатність. Відповідно, при високій кредиторській заборгованості та дефляційних процесах у економіці, підприємство змушене віддати суму грошових коштів, що відповідає боргу, проте ця сума вища за сьогоднішню вартість продукції, при купівлі якої виникла дана заборгованість. У нашому випадку необхідно зважати на особливості галузі, у якій функціонують підприємства. Підприємствам із виробництва хліба та хлібобулочних виробів, перш за все, необхідно якнайскоріше відвантажити власну продукцію, оскільки вона відноситься до класу товарів, що швидко псуються. Тому наявність значної дебіторської заборгованості на цих підприємствах є звичним явищем. Однак це, в свою чергу, створює нестачу коштів для погашення власних боргових зобов'язань, що викликає наявність кредиторської заборгованості.

4. Низький рівень запасів у підприємства ставить його у залежність від сировинних та паливно-енергетичних ризиків. На підприємствах галузі, як правило, створюються значні запаси сировини, у зв'язку із сезонними коливаннями цін на неї.

5. Наявність на рахунках підприємства валюти є передумовою до можливого впливу валютних ризиків.

6. При частому отриманні кредитів у банківських установах, підприємства підвищують рівень власного кредитного ризику.

7. Наявність у підприємства значних вільних грошових коштів підвищує його залежність від інфляційних ризиків.

8. Низький рівень операційного прибутку у майбутньому може призвести до неможливості захисту підприємства від цінових ризиків та ризиків кон'юнктури, оскільки зменшивши власні ціни на продукцію, підприємство працюватиме у збиток. Разом з тим, низький рівень операційного прибутку може свідчити про наявність операційних ризиків та вимагати жорсткішого контролю за витратами підприємства.

9. Невисокий розмір середньої заробітної плати підвищує ймовірність появи кваліфікаційних ризиків, оскільки не стимулює працівників до удосконалення власних вмінь, знань та навичок.

У цілому проведене дослідження показників фінансово-господарської діяльності підприємств хлібопереробної промисловості за 2002-2005 рр. показало незначне покращення ефективності роботи більшості з них на кінець цього періоду у порівнянні з його початком. Проте детальний аналіз усіх вище перелічених показників, нестабільність їх значень підтвердили наявність серйозних труднощів із ліквідністю підприємств, ефективністю використання наявних ресурсів та залученням інвестицій для суттєвого зростання обсягів виробництва. Тобто функціонування підприємств за нестабільної економіки негативно впливає на їх результати, посилюючи невпевненість щодо напрямків майбутнього розвитку та вимагає детального дослідження для управління ризиками, які виникають як у середині галузі та регіону, так і поза ними та постійно супроводжують діяльність підприємств.

Висновки. З метою забезпечення інформацією для дослідження ризикозахисності підприємств із виробництва хліба та хлібобулочних виробів Хмельницької області проведено їх попередній аналіз, використовуючи дані бухгалтерської (фінансової та статистичної) звітності. До складу підприємств, які

надали власну звітність для дослідження увійшли Антонінське, Вікторійське, Війтівцевське, Деражнянське, Чорноострівське хлібоприймальні підприємства та Старокостянтинівський хлібозавод.

Дослідження фінансово-господарської діяльності даних підприємств за 2002-2008 рр. виявили тенденцію до незначного покращення їх фінансових результатів. Однак, ґрунтовний аналіз показників показав наявність у всіх підприємств труднощів із ліквідністю активів підприємств, ефективністю використання ресурсів, що відбувається внаслідок невміння їх керівництва швидко адаптуватися до змін ринкових умов. Велика питома вага втрат у діяльності підприємств викликана неплатоспроможністю або недобросовісністю їх ділових партнерів.

Література

1. Брігхем С. Основи фінансового менеджменту: Пер. с англ. – К.: Молодь, 1997. – 1000 с.
2. Статистичний щорічник України за 2004 рік Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант»», 2005. – 592 с.
3. Статистичний щорічник України за 2006 рік Держкомстат України / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Видавництво «Консультант»», 2007. – 612 с.
4. Лопатовський В.Г. Вибір оптимальних партнерів як спосіб зменшення зовнішніх ризиків підприємства // Регіональна бізнес-економіка та управління. – 2005. – №8. – С. 39-45.

Надійшла 10.12.2009

УДК 331

Э. М. НЕСТЕРЕНКО

Донецкий национальный университет

СОВРЕМЕННАЯ ФИНАНСОВАЯ СТРАТЕГИЯ КОМПАНИЙ

В статье рассматривается финансовая стратегия как генеральный план действий предприятия, охватывающий формирование финансов и их планирование для обеспечения финансовой стабильности предприятия. Анализируются особенности ее формирования, современные тенденции развития, а также взаимосвязь с основными целями компаний.

Financial strategy, as general layout of actions of enterprise, wrap-round forming of finances and their planning for providing of financial stability of enterprise, is examined in the article. The features of its forming, modern progress trends, and also intercommunication with the primary purposes of companies, are analysed.

Ключевые слова: финансовая стратегия, планирование, тенденции развития.

Постановка проблеми. Устойчивость компаний к воздействию нестабильной среды в условиях глобальных экономических кризисов является источником их конкурентного преимущества. Поэтому изучение финансовых стратегий их развития в данных условиях крайне важно.

Целью работы выступает изучение основных факторов, которые влияют на выбор финансовой стратегии и варианты ее реализации.

Объектом исследования является финансовая стратегия как генеральный план действий предприятия, охватывающий формирование финансов и их планирование для обеспечения финансовой стабильности предприятия.

Анализ последних исследований. Данная проблема нашла отражение в трудах таких ученых, как Гринева В.М., Коюда В.О., Кони́на Н.Ю., Макогон Ю.В., Орехова Т.В., Петрович Й.М., Пономаренко В.С., Пушкар О.И. и многих других.

Финансовая стратегия – долговременный курс финансовой политики, рассчитанный на перспективу и предусматривающий решение крупномасштабных задач, определенных экономической и социальной стратегией. В этот период прогнозируются основные тенденции развития финансов, формируются концепции их использования, намечаются принципы ограничения финансовых отношений (налоговая политика), решается вопрос о необходимости концентрации финансовых ресурсов на тех направлениях экономики, которые разработаны и приняты экономической политикой. Следовательно, финансовая политика, как составная часть экономической политики, решает задачи изыскания, концентрации и аккумуляции финансовых ресурсов и их распределения по направлениям развития, которые вырабатываются экономической политикой. Финансовая стратегия тесно взаимосвязана с финансовой тактикой, которая направлена на решение задач конкретного этапа развития общества путем своевременного изменения способов организации финансовых связей, перегруппировки финансовых ресурсов. При относительной стабильности финансовой стратегии финансовая тактика должна быть более гибкой, так как она определяется подвижностью экономических условий и социальных факторов. Стратегия и тактика финансовой политики взаимосвязаны. Стратегия создает благоприятные возможности для решения тактических задач [1].

При разработке финансовой стратегии нужно учитывать динамику макроэкономических процессов,